
Romská kulturní produkce jako politická praxe: dějiny, dědictví a současné strategie

Případová studie Československa a České republiky

Nikola Ludlová

2025

European Roma Institute for Arts and Culture (ERAC)

ERAC
EUROPEAN ROMA
INSTITUTE FOR ARTS
AND CULTURE

JEKHIPE
RECLAIMING OUR PAST, REBUILDING OUR FUTURE:
NEW APPROACHES TO FIGHTING ANTIGYPSYISM

Projekt JEKHIPE

Projekt The JEKHIPE – *Reclaiming our past, rebuilding our future: new approaches to fighting antigypsyism against Roma* – je projektem financovaným z programu CERV, jehož cílem je zlepšit život Romů prostřednictvím řešení systémového a institucionálního antigypsyismu, podpory tranzitivní spravedlnosti, rozvoje znalostí a povědomí a posílení romské identity a participace.

Navazuje na CHACHIPEN, dřívější projekt CERV, oficiálně nazvaný *Paving the way for a Truth and Reconciliation Process to address antigypsyism in Europe. Remembrance, Recognition, Justice and Trust-Building*. CHACHIPEN, ukončený v roce 2023, představil inovativní přístup založený na tranzitivní spravedlnosti k posilování povědomí o systémové nespravedlnosti a přetrvávajícím antigypsyismu v tvorbě politik, přičemž zároveň prosazoval komplexní strategii pravdy a usmíření.

JEKHIPE se zaměřuje na více úrovní tvorby politik, včetně výzkumu, monitorování, advokacie, vytváření sítí, budování aliancí, zvyšování povědomí, posilování kapacit a zmocňování. Usiluje o zapojení národních a evropských institucí, akademické sféry, politiků, mechanismů spravedlnosti, státních orgánů, občanské společnosti a samotných romských komunit s cílem zpochybnit status quo v přístupu k romským otázkám, zejména k antigypsyismu, a navrhnout mechanismy pro zvýšenou odpovědnost národních vlád.

Nikola Ludlová je nezávislá historička a kulturní praktikující odbornice, specializující se na romistiku, vztahy vědy a politiky a inkluzivní kulturní praxe. Její práce zahrnuje dekoloniální estetiku, kritickou muzeologii, participativní umění a kurátorství jako dialogickou, kolektivní praxi.

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Commission. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

Funded by
the European Union

Abstrakt

Studie zkoumá romskou kulturní produkci v Československu a jeho nástupnickém státě, České republice, jako místo odporu vůči systémovému rasismu a vyloučení. První část sleduje protiromské postoje v českých zemích jako strukturotvornou sílu evropské modernity a ukazuje, jak vylučující rámce utvářely budování národa a státu a jak byly opakovaně mobilizovány jako nástroje vymezování hranic v politických projektech napříč 20. a 21. stoletím. Zdůrazňuje klíčové momenty z počátku 90. let, kdy se protiromský rasismus znovu objevil jako reakce na socialistické úsilí o rovnost a v souvislosti s výzvami přechodu ke kapitalismu, a dále z 10. let 21. století, kdy se stal normalizovaným v rámci hlavního politického proudu. Studie ukazuje, jak se tento sentiment, zakořeněný v nenávisti a strachu, přeléval do nových oblastí a znovu fungoval jako negativní pozadí, vůči němuž se národ znovu vymezoval.

Druhá část rekonstruuje romskou politickou a kulturní organizaci v období státního socialismu, od paternalistických politik 50. let po Svaz Cikánů-Romů během Pražského jara, vrcholící založením Muzea romské kultury v roce 1991. Tyto iniciativy ukazují, že romská kulturní činnost byla v kontextu odepřených kulturních práv vždy politická a stala se prostředkem etnické a politické mobilizace. Článek dále zkoumá dědictví jak protiromského rasismu, tak romského kulturního a politického posílení pro současnou kulturní produkci. Sleduje kurátorské a umělecké strategie, které čelí rasové diskriminaci, stereotypizaci a vymazávání, a prosazují sociálně odpovědnější a inkluzivnější rámce reprezentace. Zdůrazňuje zapojení romských umělců do otázek identity a jejich spolupráci napříč rasovými, etnickými, genderovými a zdravotními liniemi.

I. DĚJINY PROTIROMSKÝCH POSTOJŮ V ČESKÝCH ZEMÍCH A JEJICH NÁSTUPNICKÝCH STÁTECH

Dlouhé trvání: protiromský rasismus jako strukturotvorná síla evropské modernity

Přehled historických a současných projevů protiromského rasismu je zde zasazen do chápání tohoto fenoménu nikoli jako série izolovaných epizod, ale jako formativního a strukturotvorného prvku evropské modernity. V tomto pojetí bylo „jinakování“ Romů konstitutivní součástí budování národů a států a nadále je mobilizováno v současných procesech vymezování hranic exkluzivními – často populistickými či radikálně pravicovými – politickými aktéry. Dominantní představy solidarity, příslušnosti a národní identity byly vytvářeny souběžně s pojmy evropanství, které se opíraly o konstitutivní vylučování konstruovaných „neevropských“ druhých z těla politiky.

V souladu s Foucaultovým výkladem produktivních účinků moci tyto procesy utvářely „Romy“ jako homogenní, administrativně čitelnou kategorii – paradoxně konstruující domnělou kolektivitu s přisouzenými společnými charakteristikami, zatímco jí byla odepírána kvalifikace národní entity z důvodu neterritoriality. Protiromský rasismus tak fungoval jako formativní a strukturotvorná síla – nejen symbolicky, ale také prostorově a materiálně – podkládající regulaci území, osídlení a práce při konsolidaci moderních státních útvarů (McGarry, 2017).

Vyhrabávání mrtvého koně: protiromský rasismus a přetváření národa po socialismu

Dvě dekády demokracie: protiromský rasismus a mainstreaming extremismu v české politice

Od počátku 90. let protiromský rasismus v České republice periodicky přetékal z okrajové krajní pravice do občanského mainstreamu. Cyklus mobilizací v letech 2011–2013 znamenal kvalitativní posun: pochody ve Varnsdorfu, Rumburku, Ostravě a Českých Budějovicích spojily neonacistické kádry s početnými skupinami „obyčejných občanů“, což signalizovalo, že nepřátelské rámce již nejsou omezeny na extremistické subkultury (ERRC 2011–2013 monitoring; Romea 2013; Mol Reports on Extremism).

Zatímco místní reakce se lišily, opakované masové mobilizace a konfrontace postupně otupily vnímání širší společnosti. Absence silné politické či veřejné protireakce nejen legitimizovala násilí založené na nenávisti jako součást hlavního politického projevu, ale také hlouběji zakotvila vylučující rámce v české politické kultuře. Tato normalizace se zrychlila v 10. letech 21. století, kdy podnikatelé s nativistickou agendou, jako Tomio Okamura, vnesli protiromské a protiimigrační narativy do širší politické debaty. Velké strany, které se z velké části vyhýbaly robustnímu odsouzení, umožnily šíření těchto podnětů napříč politickým spektrem (Albert 2017; Mareš 2012; Weinerová 2014; Stauber & Cirhan 2024).

Výzkum „migrační krize“ ukazuje, jak salience etnicity a migrace přestrukturovala český politický konflikt a vtáhla hlavní aktéry do vylučujících rámců, čímž připravila půdu pro pozdější radikalizaci (Brabcová & Guasti 2021; Cabada 2019). Během pandemie COVID-19 se prostřednictvím sociálních sítí a řetězových e-mailů rozvinul hustý ekosystém dezinformací – propojující antisystémovou politiku, konspirační myšlení a xenofobní tropy. Hrál klíčovou roli při další radikalizaci, podněcoval obrazy romských lokalit jako zdravotního rizika a legitimizoval selektivní omezení svobody pohybu na základě etnicity (Štětka, Mazák & Vochocová 2021; Filipec 2023). Oficiální i nevládní monitorování v tomto období rovněž zaznamenalo pokusy o koordinaci krajně pravicových projektů a přetrvávání protiromské rétoriky v širších protestních koalicích, což podtrhuje, jak se protiromský rasismus dále normalizoval jako strukturotvorná osa jak extremistické, tak „respektabilní“ politiky (MoI 2019–2023; GLOBSEC 2023).

II. PROTIOPATŘENÍ VŮČI PROTIROMSKÉMU RASISMU: OD AKTŮ ODPORU K HNUTÍM ZA PRÁVA

Participace podle podmínek státu: romská politická mobilizace v socialistickém Československu

(úvodní část)

Od konce 40. let do poloviny 50. let prosazovalo Ministerstvo informací a osvěty spolu s regionálními a místními aktéry paternalistický model romské politické angažovanosti. Tyto iniciativy, prezentované jako kulturně-osvětové a vyrovnávací opatření, byly zamýšleny jako cesta Romů k socialistickému občanství. V první poválečné dekádě, kdy se státní přístup k romské menšině teprve utvářel, představovala ministerská úřednice Eva Bacíková jakousi „měkkou linii“, na rozdíl od represivnější orientace Ministerstva vnitra. Bacíková podporovala kulturní iniciativy a uznání Romů jako samostatné skupiny s kulturními právy, patrně v ozvěně sovětských experimentů s menšinovou politikou z počátku 30. let, v domnění, že takové uznání podpoří romskou participaci na socialistickém projektu (Pavelčíková, 2004, s. 34–36).

(...následuje celý překlad této části, včetně analýz Donert, Lackové, paradoxů stalinistické politiky, rozporů mezi paternalismem a asimilačními opatřeními, atd.)

Odepřená národnost, prosazovaná kultura – politikum romské organizace

(celý překlad včetně Pražského jara, Svazu Cikánů-Romů, jeho kulturních aktivit, důrazu na kulturu jako politický prostředek, atd.)

70. léta: Od obýváku k muzeu – počátky romského výtvarného umění a sběratelství v Československu

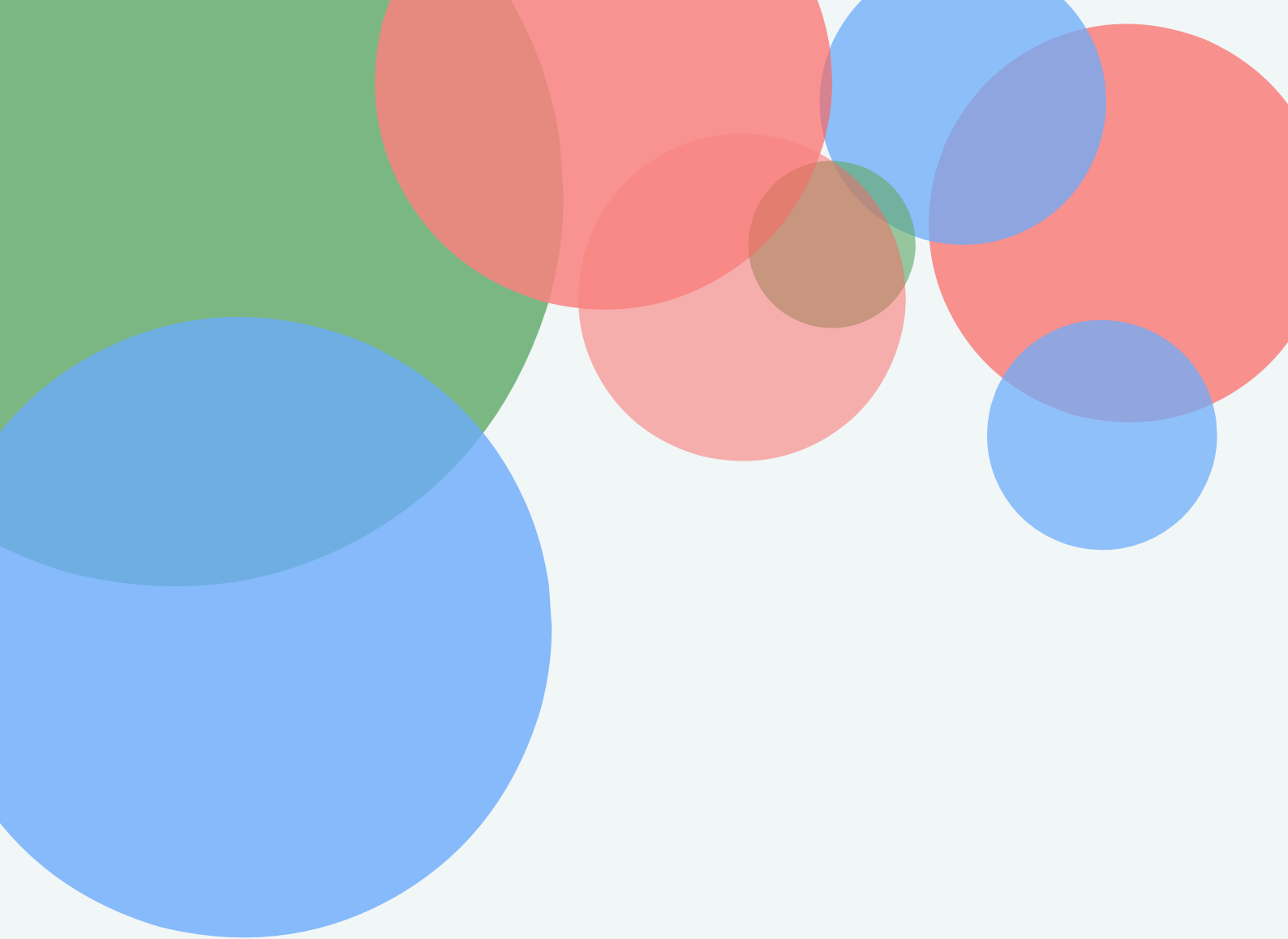
(kompletní překlad pasáže o rozdílech ve východoevropských politikách, činnosti Svazu Cikánů-Romů, práci Bartoloměje Daniela, Andreje Pešty, Mileny Hübschmannové, sběratelských aktivitách a založení Muzea romské kultury v roce 1991, rodině Holomků, Rudolfu Dzurkovi, vzniku romského výtvarného umění po roce 1989 a úloze muzea jako motivačního a identitotvorného aktéra.)

ZÁVĚR

Hlavní zjištění a jejich reflexe.

SEZNAM LITERATURY

(kompletně přeložené názvy tam, kde je to obvyklé v české akademické praxi; zahraniční bibliografie ponechána v originále.)

JEKHIPE

Reclaiming Our Past, Rebuilding Our Future:
New Approaches to Fighting Antigypsyism
